

ПОРТРЕТ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД З ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються основні публікації про життєдіяльність і творчість Даля, які з'явилися у ХХІ ст. у періодичних виданнях України. У них містяться спроби глибокого аналізу його творчості, що дозволяє руйнувати устояні стереотипи критики радянського періоду. Збільшення числа публікацій про творчість В.І. Даля тісно узгоджується з необхідністю їх використання для виховання молоді й усіх громадян України в дусі щирого патріотизму.

Ключові слова: творчість Даля, критика радянського періоду, виховання молоді.

В статье анализируются основные публикации о жизнедеятельности и творчестве Даля, которые появились в ХХІ в. в периодических изданиях Украины. В них содержатся попытки глубокого анализа его творчества, что позволяет разрушать устоявшиеся стереотипы критики советского периода. Увеличение числа публикаций о творчестве Даля тесно увязывается с необходимостью их использования для воспитания молодежи и всех граждан Украины в духе истинного патриотизма.

Ключевые слова: творчество Даля, критика советского периода, воспитание молодежи.

In article the basic publications about ability to live and creativity of Dalja, which have appeared in XXI century in periodicals of Ukraine, are analyzed. They contain attempts of the deep analysis of his creativity that allows to destroy the settled stereotypes of criticism of the Soviet period. The increase in number of publications about creativity of Dalja closely coordinates with necessity of their use for education of youth and all citizens of Ukraine in spirit of true patriotism.

Key words: creativity of Dalja, the critic of the Soviet period, youth education.

У статті аналізуються основні публікації з історії життєдіяльності й творчості Даля, які з'явилися в ХХІ столітті в періодичних виданнях України. Актуальність даної теми очевидна. Публікації в пресі, немов барометр, показують, як нащадки визначають, що для них головне в житті великої людини, яка відійшла у Вічність, а що другорядне. Це стосується всіх, хто що-небудь зробив корисне для своєї країни, свого народу. Безсумнівно, що в першому ряді таких людей стоїть Володимир Іванович Даль. Рідкісний талант зробив цю людину схожою з діячами епохи Відродження. Дослідники однотайно підорєслюють багатогранність його таланту. Він зводив мости для переправи, писав вірші й прозу, часто виступав як публіцист на сторінках газет і журналів, випалював по дереву, майстрував меблі, складав підручники з ботаніки, зоології, оперував хворих, писав п'єси, скрупульозно займався етнографією, педагогікою, статистикою, археологією, міським благоустроєм, лінгвістикою; 53 роки віддав творінню свого життя – Тлумачному словнику російської мови [1].

У даній статті вперше досліджуються підходи сучасних публіцистів до багатогранної творчості Володимира Даля, називаються імена авторів численних газетно-журнальних матеріалів. Наша мета – шляхом аналізу дати відповіді на питання: що ж вони виділяють із різноманіття справ Володимира Даля? Як оцінюють нащадки його внесок у культуру українського й російського народів?

Відразу зазначимо: кількість публікацій в українській пресі різко зросла в 2001 році у зв'язку з 200-річним ювілеєм від дня народження В.І. Даля. Якщо брати кількісну сторону публікацій, то з початку ХХІ століття їх опубліковано в різних газетах і журналах біля ста. Більша частина надрукована в регіональній – луганській пресі. І це зрозуміло, В.І. Даль – Козак Луганський – наш земляк. І, природно, місцева преса приділяє багато уваги популяризації діянь вченого-енциклопедиста. Не обходять це ім'я й республіканські засоби масової інформації.

Як приклад, можна послатися на публікації І. Бублика «Український козак Вальдемар Фер-

динанд Даль» у газеті «Україна молода» 21 листопада 2001 р., В. Гуревича «Служити народу нелегко – Козак Луганський це зміг» у газеті «Социал-демократия» 23 листопада 2001 р., А. Єфремова «Жива традиція – єднання із предками: В.І. Даль – 200 років» у газеті «Ижица» 21 листопада 2001 р., Л. Кудрявцевої «Володимир Даль та його словник» у газеті «Народна армія» 8 квітня 2000 р., Б. Локотоша «Володимир Іванович Даль – «Козак Луганський» у газеті «Луганская правда» 31 березня 2001 р., О. Михайлова «Володимир Даль, що дивиться в далечінь» у газеті «Жизнь Луганска» 5 жовтня 2000 р., Г. Севостьянної «Гордість землі Луганської» в «Нашей газете» 21 лютого 2001 р., Т. Свиридової «Життя й творчість В.І. Даля – Козака Луганського» в «Жизни Луганска» 22 листопада 2001 р., В. Соколова «Козак Луганський» у газеті «Лесная промышленность» 12 грудня 1999 р., Ю. Фесенко «Непочуті пророцтва – до 200-річчя від дня народження В.І. Даля» в «Жизни Луганска» 4 жовтня 2001 г., В. Шпакової «Велика родина» в «Жизни Луганска» 17 травня 2001 р., Є. Москаленко «Рідна мова великих земляків» у газеті «Новини культури Луганщини» 30 жовтня 2001 р., С. Євграфової «Він бачив у слові цілий світ» у газеті «Советская Луганщина» 22 жовтня 2001 р., Т.С. Гальчука «Медицина в житті В.І. Даля» у газеті «Вечерний Луганск» 8 листопада 2001 р. і багатьох інших публіцистів.

У ювілейний рік поповнилися й журнальні публікації про життя й творчість В.І. Даля. Прикладом можуть служити роботи О. Левченко «Творчість Володимира Даля як взірць виховання нової генерації» у журналі «Обрії освіти» № 3 2001 р., А.В. Сєдова «В.І. Даль – поборник соціальної справедливості» у журналі «Вопросы истории» № 9 2001 р., А. Чистякова «Повелитель слів» у журналі «Встреча» № 11 2001 р., А. Шатіліної «Приказка – квіточка, прислів'я – ягідка» у журналі «Народное творчество» № 5 2001 р., З.А. Носкової «У валентиновому халаті з парламентом на ший: читаючи В.І. Даля» у журналі «Русская речь» № 2, 2002 р. й ін.

Навіть цей далеко неповний перелік публікацій свідчить про великий інтерес преси до особистості й творчості В.І. Даля. Їхніми авторами є як професійні журналісти, так і викладачі вузів, керівники облдержадміністрації, представники наукових кіл різних галузей знань. Більшість із них скрупульозно наводять біографічні відомості про В.І. Даля, розповідають про творчі й дружні зв'язки Володимира Івановича з такими видатними особистостями, як О.С. Пушкін, М.О. Некрасов, В.А. Жуковський, Т.Г. Шевченко, М.І. Пирогов, К.М. Бер, Ф.П. Літке, Ф.П. Врангель і багатьма іншими діячами літератури й культури XIX століття. Показовою щодо цього може служити стаття в науковому журналі Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Актуальні питання

масової комунікації» доцента кафедри журналістики СНУ ім. В. Даля В. Шпакової, написана нею в співдружності з асистентами тієї ж кафедри І. Шепелевою і М. Мальцевою. Вона має короткий, але красномовний заголовок: «Козак Луганський». Як відомо, 2001-й рік рішенням ЮНЕСКО був названий роком Володимира Даля. Тому не випадково в тім році третій випуск вищезгаданого журналу відкривався саме цією статтею. У ній В. Шпакова з колегами цікаво простежила життєвий шлях В.І. Даля й зосередила увагу на його літературній діяльності: «Протягом 1821-1822 рр. він написав комедії «Наречена в лантусі, або білет у Казань» та «Ведмідь у маскараді». У вересні 1823 року Даля заарештували за сатиричний вірш, у якому він висміяв любовні пригоди командуючого Чорноморським флотом губернатора Олексія Самуїловича Грейга. Адмірал Грейг передав справу до Військового суду. Допити тривали цілий рік, потім Даля перевели в матроси... «Твір не був надрукований, але його цінність велика», – констатують автори й далі роблять уперше надзвичайно важливий висновок із цього добре відомого всім далезнавцям випадку: «Адже отут автор аналізує причини відставання Росії» [2]. Таким чином, В.І. Даль з'являється перед читачами не тільки як белетрист, але і як Громадянин своєї Батьківщини, що вболіває за її благополуччя й демократичний розвиток. Не всі, хто стояв при владі, розуміли це і, як наслідок, на В.І. Даля чинився певний «тиск», і він як натура чутлива, страждав від цього, глибоко переживав подібні випадки.

Але от парадокс. Незважаючи на це, Володимир Іванович Даль в XIX столітті був одним із російських письменників, яких багато друкували і читали. Твори його друкувалися в кращих журналах і альманахах, виходили окремими збірниками, дво- і чотири томниками, багатотомними зібраннями. Критика всіх напрямів звертала увагу буквально на кожний новий його виступ у пресі, докладно розбирала його казки, нариси й розповіді. «Так, так було, – стверджує один з укладачів сучасного багатотомного видання творів В.І. Даля В. Дерягін і продовжує, – ... але ж ішло «золоте століття» російської літератури. Даля не помітили тоді й Гоголь, і Тургенєв, і Толстой. Козака Луганського продовжували видавати й читати до початку століття двадцятого» [3].

Мимоволі виникає питання «що ж трапилось пізніше, якщо до кінця XX століття навіть люди освічені в масі своїй уяви не мали про те, що В.І. Даль був не тільки укладачем «Тлумачного словника живої великоросійської мови» і збирачем прислів'їв, але й плідним письменником і, за твердженням того ж В. Дерягіна, «...фактично засновником тієї самої «натуральної школи», до якої належали і Гоголь, і Тургенєв, і Толстой» [4]? Що трапилось?»

На це питання більш чітку відповідь дав Володимир Істархов, що вперше в XXI столітті назвав В.І. Даля великим ученим, чия наукова

ерудиція і скрупульозність не може викликати ані найменших сумнівів у тім, що все, створене пером В. Даля, має наукове обґрунтування. На думку В. Істархова, це стосується і його брошури «Записка про ритуальні вбивства» [5]. Ця й інша праці Володимира Івановича були вкрай неугодні деяким літературним критикам радянського періоду. Із цим «російським письменником, лексикографом, етнографом «Коротка літературна енциклопедія» (т. 2, 1964) обійшлася суворо: «У родині й у корпусі (мається на увазі Морський корпус у Петербурзі. – М.О.С.) Даль виховувався в консервативних поглядах, які зберіг і пізніше». Після таких слів літературна енциклопедія, так, як і Велика радянська (тим більше, що автор статей той самий), більше тридцяти рядків присвятити «консерваторові» уже не могли [6].

І тільки на початку поточного сторіччя почала заповнюватися ця прогалина знань про Даля тривалістю понад 80 років. Характерно, що основну роль у «вродженні» образу Володимира Івановича грали й продовжують грати періодичні видання України, й особливо, газети й журнали Луганщини й щорічно проваджувані Далівські читання в СНУ ім. В. Даля. Мабуть, не знайти такого періодичного видання, у якому б не повідомлялося про проведення різного роду заходів на честь 200-літнього ювілею від дня народження В.І. Даля. Із цих повідомлень і наступних публікацій у 2002-2009 роках перед нами знову постав образ великої людини – мислителя, ученого й поета. У публікаціях почався більш повний виклад біографії Володимира Івановича. І читач зримо бачить, як Даль проводив раніше дитинство в Миколаєві, як подовгу жив у Петербурзі й у Москві, у Дерпті, Оренбурзі, Нижньому Новгороді, як брав участь у військових походах і подорожував по Середземномор'ю й Балтиці, Кавказу й Новоросії, Криму й Балканах, Молдавії й Україні, Білорусії й Польщі, прикаспійських степах і пустелях Середньої Азії; як, будучи державним чиновником, спеціально вивчав побут і господарство оренбурзьких і уральських козаків, башкир, чувашів, козаків і узбеків, російських селян Нижегородської губернії. «Це була людина, – на думку М.І. Пирогова, який ще з молодості добре знав його, – що називається, на всі руки. За що не брався Даль, все йому вдавалося засвоїти» [7].

Однак, на нашу думку, прийшов час для публіцистів і вчених від переказів у періодиці біографії Володимира Івановича й заходів, проведених на його честь, приступити до глибокого розкриття творчої майстерні Даля, аналізу історичних паралелей у розвитку України XIX і XXI століть, розкриття цієї унікальної людини для того, щоб на його спадщину опиралися нові покоління людей і йшли далі. На жаль, глибокого аналізу публікацій у періодиці України із цього погляду ще немає. Невипадково очевидно в ряді газет рік у рік «переспівується» той самий «мотив» про те, що Даль так багато й

скрупульозно зробив тому, що за походженням він був німець і нам, мовляв, росіянам і українцям «не до змоги з ним змагатися». Чи то журналістам не відомий той факт, що сам В.І. Даль уважав і письмово заявляв про те, що він є Людиною істинно російською за вихованням й переконанням? Чи то вони свідомо замовчують цей факт, враховуючи далеко ненародні інтереси, або розгортають порожню суперечку про те, який словник мав намір створити Даль: української або російської мови? Геть-чисто забуваючи про те, що він створив «Тлумачний словник живої великоросійської мови» і близько 40 тисяч слів залишив для тлумачного українського словника. Щодо цього показовою є бесіда кореспондента газети «Факти» Олега Трачука із завідувачою відділом Літературного музею Володимира Даля Людмилою Соколовою, надрукованої під заголовком «Володимир Даль створив «Тлумачний словник живої великої... української мови»? – 2003 р., 2 грудня. У вступі до розмови даються великим шрифтом слова завідувачки відділом: «Творець «Тлумачного словника живої великоросійської мови» не мав ні краплі російської крові...». І далі на всі застави переспівується цей факт, і тим самим читач відволікається від головного в житті В.І. Даля – його праць в ім'я російського, українського й білоруського народів. Помітимо, що Даль, як і всі в XIX столітті, не розділяв єдиний православний народ на три різних народи, хоча термінами Україна й Білорусія, на думку В. Дерягіна, він користувався, прекрасно знав і дуже точно описав численні розходження в побуті, характері й мові великоросів, білоросів і українців [8]. Звідси й збирання і тлумачення українських слів. Віросповідання роз'єднують народи. Це підтверджують релігійні конфлікти й війни кінця XX і початку XXI століть в Ірландії, на Балканах, в арабському світі й у Середній Азії, на Цейлоні й у багатьох місцях земної кулі. Однак про це в бесіді не говориться ані слова, зате всебічно обговорюється питання, чи був актор Олег Даль нащадком відомого вченого. Виникає почуття, начебто про Даля все-все пересказане й говорити більше ні про що.

Сумно, що подібний матеріал опублікувала 26 листопада 2003 року й луганська газета «Ижица», у співробітників якої є повна можливість висвітлювати більш значимі деталі з життя й творчості Володимира Івановича. Гонитва за дешевою сенсацією й приводить до подібних «творінь».

Разом з тим, слід зазначити більш змістовну бесіду кореспондента «Нашей газеты» Лайсмана Путкардзе з директором центру Далезнавства Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, доктором філологічних наук Іриною Зайцевою й науковим співробітником Тетяною Свиридовою, опубліковану 12 червня 2004 року під красномовним заголовком «Відомий невідомий Даль». Перші ж слова Ірини Зайцевої налаштовують читача на цікаву й глибоку

розмову: «Нашому краю неймовірно пощастило: особистість масштабу Володимира Даля – казковий подарунок для Луганщини». Ці слова підхоплює й розвиває кореспондент: «Такі люди, як Володимир Даль, допомагають не загубитися в часі, – у нас є, мабуть, відчуття культурного найбагатшого ґрунту, а ім'я Володимир Луганський (як спочатку Даль підписував свої твори), козак Луганський дозволяє триматися на ній упевнено. Не можу не привести такий зігріваючий душу факт: луганських Володимирів було два, другий – великий журналіст Гіляровський».

І далі співрозмовники розвивають ці положення. Справді, своїм псевдонімом Володимир Даль визначив Луганську незвичайно сприяливу ауру. Нам би це ім'я пестити й плекати, а ми ставимося до нього, як до зовсім звичайного факту. «Не знаю, – говорить І. Зайцева, – кого можна поставити поруч із Володимиром Далем? Талант наукового збагнення навколишнього світу виявився в нього не тільки в сфері гуманітарного знання, але й у кількох областях інженерно-технічного й природничо-наукового характеру. Це зближує нашого великого земляка з Ломоносовим, з Леонардо да Вінчі».

Таким з'являється образ Володимира Івановича перед читачами «Нашей газети». Ідеї Володимира Даля – це саме те, що нам зараз необхідно для консолідації суспільства. Ідея призначення людини, призначення й своєрідності слов'янської цивілізації. Публікація в «Нашей газеті» стала гідною відповіддю газетам «Факты» й «Ижица».

Особливо в переліку публікацій про Даля стоять публіцистичні спогади ректора СНУ ім. В. Даля, професора, академіка педагогічних наук, члена Національного союзу журналістів України О.Л. Голубенка «Життя моє – університет», опубліковані в липні-серпні 2004 р. у п'яти номерах газети «Жизнь Луганска». Міркуючи про шляхи реформування вищої освіти в Україні, Олександр Леонідович задався питанням – хто такий Володимир Іванович Даль? І не тільки дав блискучу відповідь, але й показав Даля в його справі, тому що сам Володимир Іванович власноручно написав золоті слова: «Судіть справу, а особистість відкиньте, що вам до неї». Прекрасна рада журналістам.

О.Л. Голубенко вміло пов'язав життєдіяльність Даля з потребою використання його праць для виховання студентів: «...ми, – говорить він, – повинні прищеплювати кожному юнакові, дівчині аналогічні риси. Кожна сторінка життя й діяльності В.І. Даля – приклад для наслідування, прояв щирого патріотизму. Це ті бруски, на яких сьогодні необхідно виховувати громадян України».

І далі О.Л. Голубенко справедливо стверджує: «Словом, життєвий шлях Володимира Даля – зразок глибокого морального служіння науці, своєму народу й Батьківщині, зразок повної реалізації особистістю всіх закладених у ній природою здатностей і талантів...»

Разом з тим, О.Л. Голубенко підкреслює працьовитість В.І. Даля, його широку ерудицію, розвинену на російському ґрунті. «І тепер, – робить висновок Олександр Леонідович, – виконуючи важливе завдання виховання людини, громадянина України, ми маємо найширші можливості позиціювання образу Володимира Івановича Даля, найбільш яскравих прикладів його життя й роботи на всіх, без винятку, ділянках його багатогранної діяльності. І це дійсно не ідол, не заідеологізований образ, а реальна людина – професіонал, гуманіст і наш великий земляк».

Більш глибокий аналіз і оцінка перерахованих вище публікацій ще попереду, але вже зараз можна стверджувати, що вони дозволяють відтворювати по крупицях безцінний для нас образ великої людини – російського за духом, словом і справою – Володимира Івановича Даля.

Таким чином, даний аналіз показав, що у ХХІ столітті зріс інтерес до творчості В.І. Даля, пов'язаний із проведенням регулярних Далівських читань Східноукраїнським національним університетом імені Володимира Даля. З кожним роком зростає кількість публікацій про В.І. Даля в газетах і журналах України, у яких містяться спроби глибокого аналізу його творчості, що дозволяє руйнувати устояні стереотипи критики радянського періоду. Збільшення числа публікацій про творчість В.І. Даля тісно узгоджується з необхідністю їх використання для виховання молоді – всіх громадян України в дусі прояву щирого патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Место и роль Владимира Даля в славянской культуре // Седьмые Международные Далевские чтения, посвященные 202-летию со дня рождения В.И. Даля и году России в Украине. – Луганск: Изд-во Восточноукр. нац. ун-та им. В. Даля, 2003. – С. 144.
2. Шпакова В., Шепелева І., Мальцева М. Козак Луганський / В. Шпакова, І. Шепелява, М. Мальцева // Актуальні питання масової комунікації. – 2002. – Вип. 3. – Ч. І. – С. 7.
3. Дерягин В. Предисловие к полному собранию сочинений В.И. Даля в 10 т. / В. Дерягин. – Т. І. – М.: Столица, 1995. – С. VII.
4. Там же. – С. VIII.
5. Истархов Владимир. Удар русских Богов / Владимир Истархов. – СПб.: ЛИО «Редактор», 2001. – С. 34.

6. Дерягин В. Указ. соч. – С. VIII.
7. Там же. – С. IX.
8. Там же. – С. XIX.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб;
д.філос.н., проф. В.Л. Гавеля.

© Євдокімов М.О., 2009

Стаття надійшла до редколегії 26.11.2009 р.